

Lev KREFT

TRETJA POT ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

Okrogla miza v Ljubljani, 21. junija 2000

Delitev življenja na tri obdobja, mladost, zrelost in starost, postavlja prijateljice in prijatelje heglovske dialektike v težaven položaj, saj bi bilo težko reči, da predstavlja starost ustvarjalno sintezo mladosti in zrelosti. Težave, s katerimi se srečuje samoopredelitev nove politične usmeritve kot "tretje poti", so morebiti tej zalomljeni dialektiki življenja precej sorodne, in zato se "tretja pot" raje samoopredeljuje v odnosu do trenutne razporeditve političnih sil v prostoru, medtem ko je njeno razmerje do časovne razsežnosti nejasno, ali pa vsaj potisnjeno v pozabo (saj vseeno raje govorimo o podzavestni prisilni pozabi, kakor o senilnosti). Kljub temu bi si drznil postaviti tezo, da izhaja motivacija za "tretjo pot" mnogo bolj iz posledic preteklih sprememb, kot pa iz opredeljevanja do sodobnih drugih dveh poti, za kateri ni niti jasno, ali sploh obstajata, oziroma ali gre res le za tri poti, in kateri sta potem drugi dve, v odnosu do katerih se tretja opredeljuje. Tretja pot je opredeljena predvsem v odnosu do mladosti in zrelosti socialne demokracije, kapitalizma in delavskega razreda.

Socialna demokracija je prišla v svoje tretje življenjsko obdobje. Njeno prvo obdobje je zaznamovala mednarodna organizacija političnega gibanja z nastankom Prve in nato še Druge internacionale. Njena mladost je bila torej pod znakom nastanka in okrepitev enotnega mednarodnega delavskega gibanja. Njeno zrelo obdobje pa je nastopilo po prvi svetovni vojni, s prvo uspešno (?) izvedeno proletarsko revolucijo v eni deželi, kar je povzročilo delitev gibanja na dve poglavitni struji: revolucionarno komunistično in reformistično socialdemokratsko. Obe sta še vedno govorili o preseganju kapitalizma in smeri socializma in komunizma kot novih družbenih formacij, vendar se je komunistična spremenila v mednarodni dodatek nacionalni politiki Sovjetske zveze, socialdemokratska pa v sprejemanje kapitalizma kot nespremenljivega okvirja, v kate-

rem je izpeljala zlasti v evropskih razvitih deželah pomembne reforme v demokraciji in ekonomiji. Tretje življenjsko obdobje zaznamuje dejstvo, da je komunistična oz. revolucionarna smer dokončno propadla, medtem ko se je nekdanja reformistična socialna demokracija odpovedala vsakršni omembi spremembe družbenega reda in predstavlja politično stranko, utpoljeno v pozni kapitalizem.

V tretjem življenjskem obdobju je tudi kapitalizem, ki ga je v svoji mladosti pokopavala in v svoji zrelosti bistveno spremenila socialna demokracija. Mladost kapitalizma, če pustimo prvotno akumulacijo ob strani, je seveda industrijski kapitalizem, kot ga je analiziral Karl Marx. Obdobje zrelosti označujemo običajno kot imperializem, izraz, ki si ga je izposodil in iz njega naredil marksistično kategorijo prav Vladimir iljič Lenin. Tretje obdobje je pozni kapitalizem, ki mu je ime utrdil Ernest Mandel s svojo kritično študijo, njegovo univerzalno podobo pa je podčrtalo leto 1989, po katerem naj ne bi več imel nikakršne alternative. Govorjenje o koncu zgodovine ima tu povsem heglovski prizvok. Ne gre za to, da bi bil pozni kapitalizem na enak način prisoten v vseh delih sveta, gre za to, da bodoča dogajanja ne morejo več ponuditi ničesar drugega, kar bi bilo res novo in naprednejše od tega, kar že je. Pozni kapitalizem bi lahko trajal dolgo ali kratko, toda bistvo je v tem, da za njim in po njem ni več ničesar takega, kar bi se dalo iz njega samega misliti kot njegova alternativa, negacija ali preseganje. Socialna demokracija je v tretjem življenjskem obdobju in gre po tretji poti prav zato, ker je pozni kapitalizem končni domet njenih vizij in projektov.

V tretjem življenjskem obdobju pa je tudi delavski razred. V prvem obdobju je iz "razreda po sebi" postal "razred za sebe" - zavedel se je, da obstaja kot skupina, ki ima nekatere skupne poteze in s tem tudi skupne zahteve. Ta zavest je bila priborjena v spopadih, ki so nujno izhajali iz njegovega socialnega položaja, in zato je Marxov nauk pravzaprav teorija (vpogled) iz tega položaja samega. Kot se običajno reče: delavski razred si bo to teorijo moral pridobiti iz logike lastnega položaja, in ta položaj je tak, da ga ne sili samo v spopad z razredom kapita-

listov, ampak mu narekuje program in vizijo odprave razredne družbe sploh. V drugem življenjskem obdobju pomeni bistveno spremembo prav Leninov nauk o tem, da si delavsko razred po logiki svojega položaja še zdaleč ni sposoben pridobiti nadrazredno in občečloveško zavest, ki bi terjala odpravo kapitalizma. Da bi do česa takega prišlo, je potrebna posebej organizirana zavest intelektualnega revolucionarnega subjekta - Partije, ki vnaša zavest v delavski razred (zlepa ali zgrda, bi lahko iz izkušnje dodali).

Delavski razred se po tem pojmovanju lahko sam prebije samo do sindikalne zavesti, torej do zahteve, da mu pripade znotraj obstoječega družbenega reda več denarja in da si v njem ustvari boljši socialni položaj, ne da bi ogrožal njegove temelje. Po tej drugi poti gre za razliko od komunističnih partij, ki vnašajo revolucionarno zavest od zunaj, socialna demokracija, ki ustvarja družbo blagostanja. Tretje življenjsko obdobje delavskega razreda je "zbogom proletariatu", ki se spremeni tudi v "zbogom delavskemu razredu". "Zbogom proletariatu" pomeni, da delavski razred ni (edini) nosilec radikalnih sprememb v poznem kapitalizmu, "zbogom delavskemu razredu" pa pomeni, da take družbene skupine v bistvu sploh ni, ali pa je zaradi razvoja novih tehnologij, postindustrijske znanstvene revolucije in ustreznih sprememb v družbeni ekonomiji delavski razred postal manj pomemben element sodobnih družb.

Socialdemokratska tretja pot je torej vrsta pogledov in političnih programov, katerih izhodišče je skupno: omejitve na reforme obstoječega reda, ki ga izboljšujejo, ne morejo pa meriti na spremembo poznega kapitalizma v kako alternativno družbeno obliko, na delavski razred kot tradicionalno družbeno bazo in jedro svoje politike pa ne morejo več računati. Ločnice od drugih političnih pozicij na sredini in desnici postanejo s tem poljubne in relativne, kot bi lahko rekli z Lyotardom: za tretjo pot se odločamo brez vsakih kriterijev.

Marx Weber je med značilnostmi kapitalizma na vidno mesto postavil racionalizacijo kot neprestano preurejanje v skladu s preračunanimi in zato razumsko pridobljenimi

smernicami. Ko bi se racionalizacija lotili po drugi plati, denimo s pomočjo poststrukturalističnih teorij, bi v njej videli kombinacijo tehnik gospodstva kulture nad naravo in tehnik socialnega nadzora. Še Fukuyama je modificiral svojo napoved, konca zgodovine, češ, res je, da za pozni kapitalizem ni več nikakršne alternative in je v tem smislu zgodovine konec, vendar pa se zgodovinski razvoj odvija dalje - pod vplivom znanstveno tehnološke revolucije, ki iz temeljev spreminja naše življenje, ne da bi ogrožala temelje poznokapitalistične družbene ureditve. Pozni kapitalizem torej sloni na eni sami ureditvi (zastopniška demokracija in tekmovalno tržno gospodarjenje) in eni sami pogonski sili razvoja (znanosti). V tem je tudi njegova racionalizacija: nespremenljivi vrh razvoja človeštva, ki se spreminja zbolj in samo še v skladu z znanstvenimi dognanji. Nasprotovanje kapitalizmu se je dokončno izkazalo za nekaj iracionalnega.

Katere poteze so bile vseskozi značilne za iracionalizem socialne demokracije v preteklosti? Nauk o odmiranju države, nauk o nujnem nastopu brezrazredne družbe oz. podružbljenega človeštva, in zahteva po odpravi vseh odnosov, v katerih je človek ponižano in zaslužnjeno bitje.

O odmiranju države se danes govori mnogo bolj kot v neposredni preteklosti, toda ne v kontekstu marksističnih in leninističnih nauk, ki so botrovali tudi kardejljanskemu samoupravljanju. Govori se o tem, da je z globalizacijo država kot oblika neizpodbitne in suverene politične organizacije prišla do svojega konca.

O brezrazredni družbi se danes ne govori več kot o nekakšni utopiji, ki čaka človeštvo za vogalom, kamor se ne da neposredno vreči pogleda. Pozni kapitalizem sam naj bi bil pravzaprav - brezrazredna družba. Globalizacija že napoveduje, da bo v kratkem času možno govoriti tudi o podružbljenem človeštvu. Razredne družbe, ki je bila morebiti značilna za prvo življenjsko dobo kapitalizma, pa zagotovo ni nikjer več.

Kar preostane, je odprava gospodstva in izkoriščanja, ki pa nima več nikakršne teoretske opore in se lahko sklicuje le na "dobro dušo" na eni in na "zdrav razum" na drugi strani. V tem okolju nastajajo pogledi, značil-

no za tretjo pot, ki skušajo dokazati, da se da ob spoštovanju pravil zastopniške demokracije in tržne tekmovnosti razviti ljudem primernejše in ljubše oblike družbenega skupnega življenja. Proti izkoriščanju in gospostvu se sodobna socialna demokracija bojuje torej v imenu – racionalizacije poznega kapitalizma. Težava tretje poti pa je v tem, da tisti, ki podlegajo gospostvu in izkoriščanju danes, v racionalnost in racionalizacijo ne verjamejo (več). In seveda ne morejo verjeti niti v korenito odpravo kapitalističnega reda. Zato je bližje njihovem položaju, da se lotevajo obupnih, ne pa racionalno utemeljenih dejanj. Staro geslo "Bili smo nič,

bodimo vse" šele zdaj dobiva zaresne razsežnosti, saj tisti, ki podlegajo gospostvu in izkoriščanju, niso več niti proletariat niti razred. To pomeni, da se iz njihovega položaja ne da sklepati niti na njihovo odrešilno moč niti na njihovo nujno zavzetost za spremembo razmer. Sklepati se da le, da se v poznem kapitalizmu ne počutijo dobro, pa tudi, da jim bo racionalizacijska zasnova tretje poti dokaj tuj in nedostopen način razmišljanja.

Če tretja pot ne bo uspela postaviti na dnevni red poznega kapitalizma tudi ugotovitve, da se da še vedno racionalno zahtevati, kar se zdi nemogoče, bo postala utopična.